

YU ISSN 0350-1906
UDK 808.61./.62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК

XXXVII
РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*др Павле Ивић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан
др Слободан Реметић и др Драго Ђупић*

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1991

Жарко Бошњаковић

ИЗ РАТАРСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ СРЕМА
(nomina instrumenti)

ИЗ РАТАРСКЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ СРЕМА (nomina instrumenti)

Рад на систематском бележењу и анализи дијалекатске лексике Војводине није тако давно почео, а већ је донео и неколико монографија посвећених посебним терминологијама: рибарској, коларској, пастирској и терминологији куће и покућства.¹

Нешто је већи број научних саопштења и реферата посвећених ужим тематским областима као што су називи запрежних кола и запрежне опреме, обрада жита, припремање хлеба и лицидерских производа.²

Колико је нама познато, до сада нема исцрпног проучавања ратарске терминологије Срема. Истина, Милош Ђ. Шкарић је још 1939. године објавио богату етнолошку грађу о животу и обичајима Планинаца под Фрушком гором.³ Конкретније, он нам је дао добре описе, скице и називе различитих оруђа, справа, предмета и алатки везаних за свакодневни

¹ Velimir Mihajlović, Gordana Vuković, *Srpskohrvatska leksika ribarstva*. Novi Sad, 1977.

Г. Вуковић, Ж. Бошњакковић и Ј. Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*. Н. Сад, 1984.

Ж. Бошњакковић, *Пастирска терминологија Срема*. Н. Сад, 1985.

Г. Вуковић, *Терминологија куће и покућства у Војводини*. Н. Сад, 1988.

² Г. Вуковић, Ж. Бошњакковић и Ј. Недељков, *Називи за запрежну опрему на терену Војводине*. – Лексикографија и лексикологија, Н. Сад-Београд, 1984, 27-33.

Г. Вуковић, Ж. Бошњакковић и Ј. Недељков, *О називима запрежних кола у Војводини*. – Научни скуп Пролеће на ченејским салашима, ПЧЕСА 1986. књ. 2, 43-44.

Љ. Бошњакковић, *Из ратарске терминологије Срема*. – ПЧЕСА 1988, 109-115.

Г. Вуковић, *Трагом заборављених речи (nazivi posuda i sprava za pripremanje хлеба)*. – ПЧЕСА 1988, 116-118.

Г. Драгин, *Из ратарске терминологије Срема (творбено и лексиčko-семантичка анализа)*. – ПЧЕСА 1988, 119-122.

Л. Недељков, *Из проблематике термиолошке лексике (терминологија лицидерског заната)*. – ПЧЕСА 1988, 123-125.

³ Милош Ђ. Шкарић, *Живот и обичаји "Планинаца" под Фрушком гором*. – Српски етнографски зборник књ. 24, Београд, 1939, 274 стр.

живот сeљака јужних фрушкогорских села.⁴

Поређењем његове и наше грађе покушаћемо да утврдимо тип и темпо промена. Тако данас нпр., ни у једном од четрдесет пунктова нисмо забележили несуфиксални облик *ваљ* за *оџаљ*, *прљ* за *прљаљ* нити пак лексеме *козлац* 'глава плуга', *телуће* 'тупи део косе' и *рољка* 'држач плаза'. Шири корпус би нам можда открио веће разлике.

Када смо упоређивали нашу грађу са оном коју доноси Бранимир Братанић у своме раду⁵ из 1951. године, утврдили смо да се данас у североисточном Срему уместо лексеме *лемеш*, коју он наводи на својим картама, употребљава само реч *рдоник*.

У Братанићевом раду дат је већи број скица, описа појединих делова и номенклатура централног и периферних типова рала. На основу анализе ових елемената он закључује да су се Јужни Словени доселили у две етапе на Балкан, што излази из круга наше теме.

Једино у раду *Из ратарске терминологије Срема*⁶ на основу системске анализе лексема везаних за гајење, убирање и вршење жита дати су одговори на следећа семантичко-творбена питања: Да ли су увек изражени вршилац радње и средство којим се она реализује? Који је најчешћи тип означавања гл. радње? Да ли су *n. agentis* и *n. instrumenti* мотивисани значењем глагола или неке друге именске речи? Какав је однос између рода и значења лексема? Који су најчешћи творбени форманти код *n. actionis*, *n. agentis* и *n. instrumenti* и које је провенијенције анализирана лексика?

У овом, пак, раду извршићемо лексичко-семантичку и ареалну анализу назива оруђа (и њихових делова) везаних за следеће ратарске послове: орање, дрљање, сејање, копање, кошење, вршење, круњење и др. Такође ћемо указати на најфреквентније творбене форманте и провенијенцију појединих лексема. Посебан аспект анализе представљаће поређење сакупљене грађе са оном коју региструје Речник српскохрватског књижевног језика.

Овим радом желели бисмо да дамо скроман допринос амбициозном плану прикупљања народне терминологије и њеном укључењу у Дијалекатски речник Војводине,⁷ који ће бити добра основа за утврђивање

⁴ М. Шкарић је боравио у следећим селима: Ривица, Врдник, Јазак, Мала Ремета, Бешеново, Шуљам, Гргуревци, Манђелос, Лехимир, Велики Радници, Стејановци и Павловци.

Од ових дванаест села ми смо посетили само четири (Врдник, Јазак, Шуљам и Лехимир). Списак испитиваних пунктова видети на карти бр. 1.

⁵ Бранимир Братанић, *Из проблем досељенја Јужних Славена* (неколико етнографско-лексиčkih чинjenica), – *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 1951, 221-248. + 3 карте.

⁶ Ж. Бошњакović, *Из ратарске терминологије Срема*, – у зbornику radova са научног skupa Proleće на čeneјским salašima, ПЧЕСА 1988, 109-115.

⁷ Део мог пројекта је и *Речник бачких Ђунјеваса*, Марка Пећа и Грге Ваћлије (saradnik

разлике између стандардног и дијалекатског у лексици.

Будући да су приликом семантичке анализе, уз већину лексема, дати и контекст и исцрпна објашњења многих реалема, одлучили смо се да на крају рада, уместо речника, дамо индекс лексема.

У овај рад укључено је и осам лингвистичких карата.

1. ОРУЂА ЗА ОРАЊЕ

1.1. *Рало и плуг*

Лексеме *рало* и *плуг* представљају опште називе ораћих справа познатих у целом словенском свету, а сходно томе и у испитиваним пунктовима Срема.

Прва означава дрвену нараву коју су вукли волови и којом се орала растреситија и мекша земља.

Друга је у почетку имала и дрвене делове (грעדeљ, ручице, точак), а потом само гвоздене и употребљавала се за орање тврђе земље.

С обзиром на врсту материјала (дрво, гвожђе), начин (ковати) и место (Кула) израде или име произвођача (Сервуз) у народу живе следећи називи плугова: *дрвeнац* (40), *гводе́нац* (40), *ковeнац* (38), *кyлски плуг* (3, 10, 16), *сeрвуз* (34, 38) и *сeрбуз* (9). За ову последњу врсту плуга информатор из Мартинаца прича да је *"бијо велики и мали сeрбуз"* и да је *"двој велики ђмо дупли грeдeљ, а два су мали ђмали једноставни грeдeљ"*.

На терену је забележен и већи број лексема, мотивисаних наменом плуга или бројем бразда које може одједном да изоре: *ораћи плуг* (1-40), *орач* (13, 31); *шпартaћи плуг* (1, 2, 5-10, 12-16, 19, 30, 33, 35-37, 40), *шпартач* (2, 3, 7, 8, 10-13, 16, 18, 21, 26, 27, 32, 33, 35, 36, 38-40); *кoпaћи плуг* (5, 9), *прдшаћи плуг* (12); *загртаћи плуг* (2, 5, 16, 21, 26, 27, 32, 33, 36, 38, 40), *загртач* (3, 12, 13, 16, 17, 21, 26, 32, 35, 36, 38-40); *превртаћи плуг* (27), *превртач* (12, 31), *репарски плуг* (9, 16); *једнобразни плуг* (1, 6, 10, 16, 17, 21-23, 27, 37, 40), *једнобраздац* (7, 16, 18), *двобразни плуг* (1, 6, 10, 16, 17, 22, 23, 27, 35-37, 40), *двобраздац* (7, 10, 16, 18), *двобразњак* (21), *двогер* (36), *трдбразни плуг* (1, 6, 10, 16, 17, 22, 23, 27, 35-37, 40), *трдбраздац* (7, 10, 16, 18).

Уз ове примере интересантно је указати на однос простих и сложених лексема⁸ и на њихову ареалну заступљеност.

Сложеној лексеми типа *придев + именица* углавном одговара једна проста, чији је корен идентичан са одредбом прве: *ораћи плуг* — *орач*, *шпартaћи плуг* — *шпартач*, *загртаћи плуг* — *загртач*, *превртаћи плуг* — *превртач*. Дакле корени прсте и одредба сложене лексеме мотивисани

¹ *redaktor dr Dragoljub Petrović, Matice srpske, Novi Sad - Subotica, 1990.*

⁸ Ови термини су употребљени у значењу која им даје Н. И. Толстой у раду *Из опытов типологического исследования славянского словарного состава*, I, Вопросы языковедения, 1, 1963, 29-45.

су називом радње (оране, шпартане, загртане, прсартање) која се обавља одређеном врстом плуга.

Сложене лексеме *прашаћи плуг*, *копаћи плуг* и *репарски плуг* остале су без адекватних простих парњака из два разлога.

Први, слаба ареална заступљеност наведених лексема један је од доказа и ретке употребе тих оруђа.

Други, изостанак простих лексема (*прашач*, *копач*) у овом семантичком пољу условљен је њиховом посебном семантиком.

Иако је прва лексема у РМС забележена као *nomen instrumenti*, она не означава оруђе за копање, прашење, већ справу за запрашивање.

Друга лексема у говору Срема, као што је наведено у РМС првенствено означава особу која копа, а потом и неку новију машину за копање рупа у које се сади дрвце и сл.

У нашој грађи, а ни у РМС није забележена адекватна проста лексема за *репарски плуг*, јер он није ни постојао као специјално оруђе само за вађење репе, већ је то најчешће био модификован загртач.

Што се тиче лексеме *орач*, која у РМС означава човека који оре и животињу која вуче плуг, она је у Срему богатија за још једну семему 'справа за орање'.

Раније наведеним лексемама *шпартати плуг* — *шпартач*, које се јављају паралелно у скоро свим пунктовима, одговара лексема *рлица* (26, 32, 39) са фонетском варијантом *рђлица* (2, 17, 27, 28).

Из приложене карте (бр. 1) види се да су ове две последње лексеме забележене по периферији Срема и да су нешто фреквентније у југоисточном делу испитиване територије.

За називе плуга типа *једнообразни плут* — *једнообразцац* и сл. можемо рећи да се паралелно јављају у скоро свим пунктовима и да је суфикс *-(а)ц* (*једнообразцац*, *двообразцац*, *трообразцац*) знатно фреквентнији од наставка *-ак* (*двообразњак*).

Уз лексему *превртач* у РМС није забележено ово значење које смо чули од информатора из Грабоваца и Сремске Каменице:

"Некад се драло с дџим рђлом, а после се драло са плугом, са превртачом. Нису се окрећали коњи, да си мбро да окрећеш, да дреш на ступање, на дје, дма у месту окрнеш, само пребациш, преврнеш."

"Превртач њма два цртала, две даске. Тако кат се преврне ондак тѣра дрѣу брѣзду. А ондак дво што је рђдило досада у оној брѣзди сад буде горе."

Сви називи делова старог рала били су словенског порекла.⁹

⁹ Branimir Bratanić, *Uz problem doseljenja Južnih Slavena* (nekoliko etnografsko-lexičkih činjenica), — Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1951, str. 230.

Употребом плуга уместо рала није била потиснута словенска номенклатура, већ је она обogaћена новим страним и домаћим терминима, који су се употребљавали за нове металне делове.

Називи основних делова плуга нису лексички разуђени и забележени су у скоро свим испитиваним пунктовима Срема, а и у РМС.

Гредeљ (1-40) представља основни део плуга, који је у почетку био од дрвета, дрвена гредица која је потом замењена металном шипком.

На гредeљу се налазе *ручице* (1-40) које орач држи у рукама и тако управља плугом.

Ручице су међусобно спојене *пречком* (1-40) или *пцјавицом*.¹⁰

Гвоздени нож на плугу који обележава, пресеца вертикално земљу, означен је двема лексемама истог корена а различитих суфикса: *цџтало* (1-3, 5-8, 11-13, 15, 16, 18, 19, 21-23, 27, 30, 31, 33, 36, 37, 40), *цџтџк* (13, 14, 17, 26, 32, 34, 38, 39).

Рџоник (1-14, 16-22, 24-27, 29-38, 40) је оштри метални део плуга који одоле сече земљу. У четири пункта (15, 23, 28, 39) забележена је истокорена лексема са другачијим фонетизмом *рџвник*.

Иако је на Братанићевој карти број III¹¹ приказано да се у североистичном Срему употребљава лексема *лемеш*, ми је приликом наших теренских истраживања (током 1985. године) нисмо регистровали.

Метални део плуга који преврће земљу коју је раоник исекао зове се *дџска*. Ово значење наведене лексеме није регистровано у РМС.

Део плуга који плази, клизи по бразди и на који се причвршћује раоник зове се *плџз* (1-40).

Лексичку шароликост и не увек словенску провенијенцију показују називи осталих ситнијих делова плуга.

Део плуга на којем су причвршћени раоник и предњи део даске зове се *глава* (1-21, 23-40), *прџга* (22) или *козлац*.¹² Семеме ових лексема нису регистроване у РМС.

Лексеме *рољка*,¹³ *цџмер* (9, 15, 21, 23), *кџрџук* (31), *цџра* (10) означавају метални део плуга који спаја плаз са гредeљом и којим се може регулисати дубина бразде. Прве две лексеме су германског порекла (РЈАЗУ *rollen* — завијати; *zimber, zimmet, zimer* — дрво, грађа), трећа турског (ТСХЈ *kuuyuk*) и четврта вероватно италијанског (РЈАЗУ *ciulla* — девојка).

¹⁰ 10 М. Шкарић, *Живот и обичаји "Планинаца" под Фрушком гором* — Српски етнографски зборник, књ. 24, Београд 1939, 8.

¹¹ В. Bratanić, *Uz problem doseljenja Južnih Slavena (nekoliko etnografsko-lexičkih činjenica)*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1951, карта бр. III, 221-248.

¹² М. Шкарић, *Живот и обичаји "Планинаца" под Фрушком гором* — Српски етнографски зборник, књ. 2, Београд, 1939, 8.

¹³ 13 М. Шкарић, Нав. дело стр. 8.

У РСМХ прва лексема, *роџка*, није уопште регистрована, а под тр-пом и четвртном, *курџ* и *џура*, није наведено значење забележено у Срему. Забележена је једино лексема *џимер* и то у значењу 'део који спаја лемени (раоник) и гредел'.

Прецизно значење и функцију примера објаснио је информатор из Јаска: *"Он држи да плџ иде дубље и плџа. Тај се џимер скрћује тако да плџ иде више горе онда се равник збџада — иде дубље. Ако се џимер подџује онда равнику иде врв горе, а плџ доле и тако онда иде плџа брџада."*

Лексемама *вр* (2-15, 17-21, 24-29, 31-34, 36, 38-40), *врџа* (23), *врџика* (1), *шпиц* (16, 22, 35, 37) и *лакомица* (30) означен је предњи део раоника.

Називе делова раоника овако је објаснио информатор из Нерадина: *"Делови раоника су лакомица и перо. Перо је надраг, а лакомица надред. А знаш шта се зове тако? Кат се пушта дубље јед плџа онда се овако лако држе горе, а перо, оно тек-тек."*

Једино је лексема *лакомица*, са овим уско термилошким значењем регистрована у РСМ. Забележена је и лексема *врџика*, али не са наведеним значењем. Нетермилошки карактер имају и лексеме *вр*, *врџ* и *шпиц*, које означавају предњи ужи део чега.

Задњи део раоника означен је следећим лексемама: *пџица* (18, 23, 33), *пџа* (15), *перо* (30), *перџе* (37).

Прве две лексеме забележене су и у РСМ, али са другим значењем: 'доњи крај косе или брџаве' и 'горњи део косе који се гривном причвршћује уз косиште'. Уз лексему *перџе* наводи се само да је то деминутив од именице перо. Једино је лексема *перо* забележена са идентичним значењем у РСМ.

Од седам лексема којима су означени делови раоника само је једна, *шпиц* страног — немачког порекла (НСХР *Spitze* 'врх'), док су све остале словенске провенијенције.

Знатан број германизама везан је за металне предмете којима су на гределу причвршћени остали делови плуга: *кљџ* (1, 15, 23, 31), *кљџна* (22), *ташна* (14), *муџ* (12, 31, 34), уп. у НСХР *Kloben* 'процеп, ручне менгеле', *Tasche* 'ташна, џеп' и *Muffe* 'наглавак'.

Ево, како је информатор из Јаска описао предмет означен првом лексемом: *"Кљџ је надраљен од шине ... овако ширџо, онда се сџије, а ту се просџе тако да кроз дво и кроз дво иду мџичиџе, а џдуд има јџдан шџраџ па се стџеже у тај гредел. Онда се дво зџтџеже и дрџи мџичиџу."*

Наведене лексеме, сем јџдне, *муџ*, нису забележене у РСМ.

Овом семантичком кругу припада и словенска лексема *џшке ж* мн. (31), уз коју се у РСМ не наводи у њено специфично значење 'метални део на гределу кроз који су прџтурени носачи тџчка или мџичиџа и потом шџраџом заврнути'.

На дрвеном гредељу некадашњег рала и плуга помоћни делови су били причвршћени уплетеним танким прућем које се називало *гужва* (2, 3, 7, 10, 28, 33) или *вџтина* (8, 21).

Слично значење је регистровано и у РМС, а ову последњу лексему наводи и Шкарић.¹⁴

Клин којим се спаја гредељ са колечкама назива се *кјурдељ* (9, 21, 23, 24, 26, 32). Исти назив нејасне етимологије (ЕРХСЈ) забележен је и у РМС и код М. Шкарића.¹⁵

Лопатица којом се чисти нахватана земља са даске плуга назива се *дрџтак* (3, 10, 11, 13, 17-19, 21, 23, 32, 33, 35-40), *дрџце* (30), или *стрџац* (5).

Прве две лексеме су изведене из словенског непотврђеног придева *origi, уп. *origi* (Рељковић) где је вокал *и* уместо *а* настао укрштањем са суфиксом *-ит* (ЕРХСЈ).

1.2. Влака

Справа на којој се вуче плуг до њиве означена је словенским лексемама мотивисаним самом радњом: *влака* (17, 23, 36), *владчуге* (30-35, 38-40), *свџак* (18, 19), *вџа* (12, 13, 21, 22), *повџаче* (15), *пџе* (3, 7, 9).

Ево како информатор из Мартинаца описује предмет означен последњом лексемом: "Тџ су овџко (унакрст) двџ дрџета, па се сџставе гџре тџко. Онџа се мџте јџдан клџн, па се мџте рџчица и онџа се тџко пџџ мџте нџ тџ и вџче нџ њиву."

Информатор из Гибарца потврђује: *На пџџ се нџсио пџџ нџ њиву.*

Још две лексеме *мџкаре* (1) и *кџџ* (11) имају исто значење, али различиту провенијенцију и мотивацију. Прва лексема представља балкански турцизам непознатог порекла (ЕРХСЈ), а друга домаћу лексему мотивисану ногама (укрштеним) те животиње.

Од осам наведених лексема само је једна, *владчуге*, забележена у РМС са значењем 'примитивно средство за ношење плуга на њиву'. Са истим значењем (РМС) наведена је и лексема *вџачала*, коју ми нисмо забележили на терену. Лексема *влака* потврђена је и код М. Шкарића.¹⁶

Лексеме *мџкаре* и *кџџ* наведене су у РМС, али са значењем 'скеле у грађевинарству'.

Лексеме мотивисане глаголом вући, влачити (*влака*, *владчуга*, *свџак*) заузимају главнину територије Срема, а оне остале западни и југозападни део. Тако су лексеме *пџџ*, *кџџ* и *мџкаре* обичне у западном, а *вџа* и *повџаче* у јужном Срему (в. карту бр. 2).

¹⁴ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 8.

¹⁵ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 8.

¹⁶ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 10.

1.3. Кољечке

Колица на два точка која вуку плуг зову се *кољечке* (1-5, 7, 9, 11-23, 25-26, 28-33, 35, 37, 38, 40). У мањем броју пунктова (6, 8, 10, 24, 27, 34, 36, 39) ова лексема се јавља и у једнинском облику, *кољечка*, уп. "Стари плуге се међо на кољечку, а јармац је био закачен за кољечку", али и "Рудица од кољечки", у истом пункту, Вишњићеву.

У РМС и код Шкарића¹⁷ ова лексема је забележена само у плуралском облику.

Рекли смо да кољечке имају два точка од којих је онај који иде браздом већи, а онај за којим иде орач по неузораном делу њиве, банком, мањи. Први се зове *велики точак* (1-26, 28-34, 37-40), *брајњак* (35, 36), *браздаш* (27), *брајњи точак*,¹⁸ а други *мали точак* (1-35, 37-40) или *чвечњак* (36).

РМС региструје лексеме *браздаш* и *брајњак* али са другачијим значењем 'во или коњ који при орању иде браздом'.

Точкови су наглављени на *осовину* (1-40), а на њој лежи дрвена гредица која се зове *јастучић* (1, 5, 6, 9, 13, 15, 17, 26, 27, 32-34, 40), *јастуче* (22, 23, 30, 35-37), *јастук* (3, 7, 10).

На средини јастучића налазе се два мања крака у које налаже гредељ. Ти краци се зову *уши* (24) или *рингла* (39). Предмет који је именован последњом лексемом описао је информатор из Новог Сланкамена: "На ту ринглу стаје гредељ и онда одђу ливци и не мош маћи. А та рингла има тако висине (20 см) да не мош ни лево ни десно, исто као јастуче."

Након потискивања из употребе дрвених кољечки, лексеме *јастук*, *јастуче*, *јастучић* почеле су означавати и део гвоздених кољечки у које налаже гредељ — *уши* или *рингла*.

Ни једно од ових значења није забележено у РМС. Лексеме *јастучић* и *рингла* наведене су и код М. Шкарића.¹⁹

На десном крају јастучића утврђена је *рудица* (2, 3, 7-10, 13, 15, 18, 19, 21, 23, 27, 31, 36, 40), *рудица* (6, 16, 17, 24, 34) или *ојћ* (24, 30, 38). Информатор из Нерадина објаснио нам је да је ојћ "део на кољечкама за кој се закочи јармац".

Обе лексеме, и *рудица* и *ојћ*, забележене су и у раду М. Шкарића.²⁰

Што се тиче прве лексеме, она је наведена у РМС али без прецизирања значења (дем. од руда). Друга није наведена у овом облику, а регистрована лексема *оје* означава 'покретну руду која се везује за плуг помоћу крпела'.

¹⁷ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 9.

¹⁸ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 9.

¹⁹ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 9.

²⁰ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 9.

На крају руднице/ојића налази се метална кљка (1-40) за коју се закачи јармац или лампов.

Највећу лексичку шароликост показују називи дрвене или металне шипке са рупама, причвршћене једним крајем у јастучић а другим у рудицу, помоћу којих се регулише ширина бразде: *ордчица* (5, 9, 17, 26, 31, 32, 38), *кљзљка* (31), *вдђица* (33), *сдбљица* (15), *мдчка* (9), *помдћник* (23), *штџл* (1). Овај део колечки овако су нам описали наши информатори из Сремске Раче, Сремске Каменице и Хртковаца:

"На дрвеним колџкама има два шипка, ордчица и са њом се подедва дћеш вђћу брзду, дћеш мдњу."

"Кљзљка је за подешавање ширине брзде."

"Колџке имају сдбљицу на чеџ се пушта на мдњу и на вђћу брзду. Зиди има гдздене. Онда има кроз грдеџ тдј рупа. Онда иде од колџака овдко на ддј мдји тдчак ... днда ако дћеш мдњу брзду тд тј сдбљицу гђрнеш кроз грдеџ, ако ш вђћу пустиш је ддмо, повђчеш је ндпоџе."

За предиме исте намене и у говору Планинаца под Фрушком гором²¹ наведено је неколико различитих лексема, без тачне локације: *сдбљица*, *заплетљача*, *мачка* и *тегер*.

Скоро ни уз једну наведену лексему РСМ не наводи истакнуто значење. У њему није наведена лексема *штџл*, али је зато регистрован глагол *штџловати* 'наместати, удџавати', који је са њом у блиској семантичкој вези.

И у РСМ а и у говору Планинаца под Фрушком гором²² лексема *ордчица* означава гужву од уплетеног прућа или карику којом се спаја грдеџ са колечкама — са ринглом.

Већу лексичку шароликост и слабију ареалну заступљеност показују и називи *"вђшљџ дрџета на колџкама на кдје се мдћу јдџе"*: *кдбљиц* (27), *мдгарац* (15), *рдшљџ* (38), *вдљушке* (31).

Шкарић ову реалему није узимао у разматрање те отуда одсуство и адекватних лексема.

РСМ наводи све четири лексеме, а при том уз ову другу (*мдгарац*) даје опис реалеме сличне намене уочене на подручју Срема. Значење осталих лексема није директно везано за испитивану реалему.

Од око двадесетак лексема везаних за називе различитих делова колечки само су две (*штџл* и *рингла*) новијег немачког порекла, док су друге као тур. *јастук*, гр. *магарац*, урал.алтај. *сдбљица*, мађ. или рег. *рђдица*, одавно одомаћене и сасвим уклопљене у систем нашег језика (ЕРХСЈ).

Многе од наведених лексема имају метафорично или пренесено значење: *јастук*, *јастуче*, *јастучић*, *уши*, *сдбљица*, *мдчка*, *помдћник*, *кдбљиц*,

²¹ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 9.

²² М. Шкарић, Нав. дело, стр. 9.

мдварац, одлушке и сл. Неке су мотивисане одређеним радњама, глаголима *клизити, водити, орати* — *клизалка, одлуца, орачица*, а другима је у корену именица *бразда, човек* — *браздџиш, брадџџак* и *чвечџак*.

2. ОРУЂА ЗА СИТЊЕЊЕ ЗЕМЉЕ

Називи за оруђа којима се ситни земља након орања и сејања уједначени су на целој територији Срема.

Изглед и намену *брџне* (1-40) објашњавају информатори из Гибарца и Платичева: *"Брџном се равна земља."* *"Некад је брџна била од трња. Било је два дрвета и уплетв се прџне. Е одд има брџне гвџдене од алки."*

За ситњење узоране земље употребљава се *дрљача* (1-40), која може бити из једног или више *крила* (1-20, 22-30, 32-37) или *пџла* (21, 31, 38-40). Према броју крила или пова разликујемо: *једнокриљне, двџкриљне* и *трџкриљне дрљаче* (1-20, 22-30, 32-37) или *једнопџке, двџпџке* (21, 31, 38-40).

Лексема *крило* заузима широк ареал испитиване територије док се назив *пџла* јавља само у пет пунктова и то у једном на југу и у четири на североистоку Срема, (в. карту бр. 3).

Оштри шиљци дрљаче који ситне земљу означени су лексемама: *зџпци* (2, 3, 16, 21, 27, 28, 31, 34, 36, 38), *зџби* (10, 12, 13, 26, 32), *клинови* (1, 14, 15, 30, 33, 35, 37), *клинци* (7), *пџци* (17-19, 23, 24).

Све лексеме, за разлику од последње, разуђене су по целој испитиваној територији. Последња, *пџци*, заузима централни део Срема, (в. карту бр. 4). У наведеним и суседним селима тога дела исту лексему региструје и М. Шкарић.²³

Делови дрљаче у које су усађени зџпци означени су следџћим лексемама: *гредџце* (1, 2, 13, 15, 17, 21, 27, 34), *прџчаге* (37), *прџчке* (26, 32).

Ови делови су међусобно спојени *шипкама*²⁴ или *пџтницама* (2, 21).

Ево како наведене делове дрљаче описује информатор из Моровића: *"Дрџена дрљача има чџетири гредџце, отпрџлике два метра дџеачке и тџдџ су кроз гредџце зџпци. Свака је гредџца прџдџљџбита — имџду пџтнице од јџднегџ метра и днда се кроз џи прџбије ... тџ је на свакој гредџци шџрџџф и днда се зашџрџџфи да се дне не могу ни скџпџлати ни разџлџчитити. Онда дџђе лџнац оддџџџр, а за тџј лџнац закачимо џџџџр на којџм су жџдрџпчанџци и дрљачо."*

Предња и задња гредџца дрљаче назива се *чџлџџџџџ* (26, 32).

²³ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 10.

²⁴ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 10.

У свим испитиваним пунктовима, за округло оруђе којим се ваља земља, забележена је лексема *ваљак*. Интересантно је приметити да у селима Врдник, Јазак, Шуљам и Лежмиир, у којима је боравио и М. Шкарић, нисам чуо несуфиксални облик ове лексеме — *ваљ*, коју он наводи као једино могући облик.²⁵

Из наведених примера види се да су све лексеме везане за ситњење земље након орања или сетве словенског порекла.

Значење многих од њих (*стрџице*, *крјало*, *пдла*, *пдлци*) није наведено у РСМ. Неке (*рџбрице*, *челџњак*, *једнопдла*, *двдпдла*) нису уопште ни регистроване, док су друге забележене са нешто измењеним значењем: *грџице* 'пречаге на лотрама и саоницама' и *плџтнице* 'пречаге на лјствама'.

3. МАШИНЕ ЗА СЕЈАЊЕ

Машина у којој се реди пшеница пре сетве зове се *редџљка* (2, 11, 18), *редџчица* (30), *редџа машина* (12) или *трџјер* (21).

Од наведених лексема РСМ региструје само последњу и то са значењем идентичним оном у испитаном пункту. Интересантно је истаћи да је то један од ретких пољопривредних термина посуђених из француског језика.

Називи машина за сејање мотивисани су радњом која се њима обавља: *сејџчица* (6, 13, 15-19, 21, 27, 30, 32, 35, 37, 39), *сијџчица* (1-3, 5, 10, 39), *сејјалица* (12, 22, 23, 26, 36), *сијјалица* (15), *сејџер*²⁶ (2, 6, 8, 9, 18) или семеном које се полаже у земљу: *жџтара* (27), *курџвара* (27) и *редџарица* (27).

Од укупно осам лексема у РСМ нису наведене четири (*сијџчица*, *сејџер*, *редџарица*, *курџвара*), а уз једну (*жџтара*) забележено је другачије значење 'лађа за превоз жџта'. Дакле РСМ региструје само три лексеме (*сејџчица*, *сејјалица*, *сијјалица*) исте мотивације, а различитог творбеног и фонетског лика. Нејасан је критеријум при којем је из РСМ изостала лексема *сијџчица*.

Два најмаркантнија дела сејачице јесу посуда у коју се сипа зрно и цеви кроз које оно испада у земљу. Први део је именован лексемама: *кџш* (1, 2, 12, 14, 19, 22, 23, 26, 27, 30, 32, 35-37, 40), *куџија* (9, 18), *кџто* (6), *сџндук* (2, 11, 21, 35), *сџндуче* (15, 17), а други: *лџла* (1, 6, 10-15, 18, 21, 22, 27, 30, 35, 36, 38-40), *лџла* (2, 9, 17, 19, 23, 24, 26, 32), *цџв* (39).

Лексеме *кџш* и *сџндук* (*сџндуче*) регистроване су по целој територији Срема, а друге две, *куџија* и *кџто* само у западном делу, (в. карту бр. 5).

²⁵ М. Шкарић, Нав. дело, стр. 11.

²⁶ Јован Канџрга, *Немачко — српскохрватски речник*, Београд, 1975, уп. немачко *setzen* 'метнути, посадити' и *Setzer* 'метаџ, постављач'.

Интересанто је да све лексеме бележи и РСМ, али без регистрација наведеног значења, јер многе од њих (*кџа, кџија, сџндук, сџндуче, кџо, цџе*) немају уско терминолошки карактер или су пак метафорички употребљене (*аџа*).

4. ОРУЂА ЗА РУЧНО КОПАЊЕ И СИТЊЕЊЕ ЗЕМЉЕ

Алатка којом се преврће земља означена је лексемама: *ашов* (8, 9, 11-40), *ашџе* (2, 3, 5-7, 10) и *дршџе* (1).

Део ашова на који се стаје ногом да би се он зарио дубље у земљу означен је искључиво лексемама страног порекла: турског (ТСХЈ) *џенџија* (6, 9, 12-14, 21, 26, 27, 34-36, 38), *уџенџија* (11, 16, 18, 19, 24, 33, 40), *пџпуча* (30, 31, 37), и немачког (НСХР) *џџџер* (1-3, 5, 7, 8, 10) и *штџа* (17).

Све лексеме су забележене и у РСМ, али не са наведеним значењем.

Интересантна је репартиција ових лексема. Лексема *џџџер* заузима западни Срем, *пџпуча* северни и један пункт на истоку. У средишњем делу се јавља лексема *уџенџија*,²⁷ а у осталом *џенџија*. Само у једном средишњем пункту забележена је лексема *штџа*, (в. карту бр. 6).

Алатке за прекопавање тврђег земљишта означене су трима лексемама: *бџдак* (1-40), *крџмп* (1-3, 5, 6, 10, 12-16, 19, 21, 23, 27, 30, 31, 33-35, 37-40) и *пџџк* (7, 11, 17, 18, 22, 28, 36). Ове последње две лексеме су синонимичне и означавају двокраку алатку чији је један крак шири, а други ужи а све је заједно углављено на дрвено држаље. Друга од ове две лексеме, *пџџк*, јавља се у знатно мањем броју пунктова који се пружају у правцу северозапад-југоисток, (в. карту бр. 7).

Лексема *бџдак* означава једнокраку алатку чији је гвоздени део, у облику уже и дебље мотике, причвршћен на дрвено држаље.

РСМ региструје све три лексеме, с тим што за прву, *бџдак*, наводи да може бити и једнокрак и двокрак чиме га семантички (ако је двокрак) повезује са пиџуком, за који каже да је са једне стране заострен а са друге туп. За *крџмп* је наведено да је са једне стране у облику клина, а са друге у облику оштрог стругача.

За лексеме *бџдак* и *крџмп* је наведено у ЕРХСЈ да је прва посуђеница из турског, а друга из немачког језика.

Само у једном пункту (23) средњег Срема забележене су две лексеме *прџт* и *шмџл*, којима су означени шири и ужи део *крџмп*. Ниједан их од наших речника не региструје.

Другу лексему, *шмол*, могли бисмо довести у везу са немачком речју *schmal* 'узан, узак, танак, витак' (НСХР).

За окопавање биљака које су ретко посејане користи се *мџтика* (1-40), а за оне које су гушће засађене *мџтичица* (1-11, 13, 14, 16-18, 20, 22-33,

²⁷ М. Шкарић у нав. делу стр. 11 такође региструје ову лексему.

35, 38-40), *мотичица* (12, 15, 19, 21, 34, 36, 37). Само је у једном пункту (9) за мотичицу забележен и назив *копачица*.

Последња лексема је у РМС регистрована као механичка направа за копање.

Сви термини су словенског порекла (ЕРХСЈ).

Алатка којом се ручно ситни земља, а која се састоји из дужег дрвеног држаља и металних зубаца означена је истокореним лексемама: *грџље* (1-3, 5, 12, 18, 22, 26, 39), *грџуље* (13, 16, 17, 21, 26, 30, 32-34, 39) и *грџљице* (7, 12, 23, 27, 34, 36, 39).

Исте се лексеме односе и на идентичну алатку али са дрвеним зупцима за сакупљање сена.

Ове лексеме словенског порекла (ЕРХСЈ) региструје и РМС. Лексеме *грабуље*, *грабуљиште* 'део у који су усађени зупци' наводи и М. Шкарић.²⁸

5. ОРУЂА ЗА КОШЕЊЕ

Алатка којом се коси трава или детелина означена је, у свим испитиваним пунктовима, лексемом *коса*.

Дуже дрво на које је насађена коса назива се *косиште* (3, 8, 10-12, 14, 15, 17, 21-23, 26, 30, 33, 35-40), *косиште* (1, 5-9, 13, 18, 19, 21).

Краће дрво на косишту које се држи у руци означено је лексемама: *руцаљ* (1, 4, 5, 7-9, 11-13, 15-25, 27-31, 33-40), *руцаљ* (2, 3, 10), *ручица* (6, 14, 26, 32).

Интересантно је указати да се облик са *-аљ* (*руцаљ*) јавља само у пунктовима са хрватским живљем, а лексема *ручица* у неколико села јужног Срема, (в. карту бр. 8).

Лексемама *гривна* (1-3, 6-8, 10-14, 16-18, 20-29, 31-40), *гривина* (5, 9, 19, 30), *гривња* (15) означен је 'метални део, карика којим је причвршћена коса на косиште'.

Комад затесаног дрвета који се ставља испод гривне да учврсти косу уз косиште назива се у свим испитиваним пунктовима *зглавак*.

Глава (1-17, 19-34, 36-40) или *врдт* (18, 35) косе означава ужи део косе који се причвршћује уз косиште.

Шири део косе, ближи косишту зове се *пџица* (1, 2, 4-9, 11-14, 16-40) или, у селима са хрватским живљем, *пџа* (3, 10, 15).

Да би коса ниже секла каже се: "Пусти пџицу ддме" (9).

Шпџ или *вџ* косе, у свим испитиваним пунктовима означен је наведеним нетерминологизованим лексемама.

²⁸ М. Шкарић, нов. дело, стр. 11.

Информатори из Нерадина, Хртковаца и Гибарца овако су дефинисали значење лексеме *прут*, забележене у свим испитиваним пунктовима:

"Прут је оно дебело с краја, кад поруб. Кат свечеш ништо јако онда с прутом удариш. Тупи део косе – то је прут."

"Кат се покрља коса онда се мете прут, парче гвоздјета."

"Кат се коса у елови покида онда метемо прут."

Из наведених примера види се да лексема *прут* означава и 'тупу ивицу' а и 'врат' косе. У говору Планинаца²⁹ за прво значење забележен је турцизам *телуће*, потврђен и у РМС.

Прибор за откивање косе (*бабица*, *чаканац*) овако су описали информатори из Војке, Нерадина и Хртковаца:

"Бабица је једно гвозђе које се укуца у дрво и на њему се откива коса. Постoje две врсте бабица: швапска, са стдлицом и српска, без стдлице. На швапској бабици коса се откива одоле, четвртастом странаом чаканца, а на српској одгоре, ужом странаом."

"Коса се откива на бабици, а туче се чаканцом."

"Чаканац је чекић којим се откива, а бабица гвозђе на којем тучаш косу."

Обрађен камен којим се оштри коса означен је следећим лексемама: *брус* (2, 3, 10, 11, 15, 16, 38-40), *гладалица* (1, 6-9, 11, 12, 14, 19, 22, 26), *гладлица* (5, 8, 13, 16-18, 23, 26, 40) и *гладило* (30, 33, 35-37).

Метална посуда која се носи о појасу и у којој се у води држи гладлица, у свим испитиваним пунктовима означена је лексемом *оддир*.

Лексеме *тоља* и *перо*, којима су означени помоћни предмети причвршћени на косиште, забележене су у свим испитиваним пунктовима.

Ево како су информатори из Белегиша, Новог Сланкамена и Сота одредили значење наведених лексема и функцију именованих предмета:

"Тоља је савијено дрво на косишту које одвлачи жито на руковет да може да изруковада руковадала."

"Савитљиво дрво од јасена које се на горњем крају привезе јузицом, а на доњем учврсти жицом, тако да стоји на косишту у облику лука."

"Помоћу једне шибе, тоља се зове, везана је јузицом за косиште и савита са једним пером напред, које слаже то жито и везано доле за косиште."

Мање алатке којима се ручно косило и руковадало жито или секла кукурузовина означене су лексемама: *срп* (1-3, 5, 6, 8-10, 12-14, 16, 21, 26, 27, 35-40), *вагов* (7, 9, 11, 14, 15, 17-19, 21, 23, 27, 40), *шалов* (22, 30, 33, 35, 36, 38, 40), *косу* (5, 17, 20, 40) и *косак* (8).

²⁹ М. Шкарић, нав. дело, стр. 11.

Изглед и функцију реалема означених наведеним лексемама детаљније су нам објаснили информатори из Мартинаца и Платичева:

"Срп има зубе и с њима се већином жело, а ваговом смо купили жито, сџкли курзвину и чистили рџпу. Он нема зубе."

"Срп је за жито и с њим се руковедало, а вагов је више био прде, за сџли курзвину."

Исту функцију и изглед имају *шадџ*, *кџск* и *кџср*. Прву лексему (*шадџ*) не региструје ни један наш речник, а од друге две наведена је у РСМ само ова са суфиксом *-ур* и то у значењу 'велик савинут вртни, баштенски нож на дугачком дрвету за резање лозе, гранчица, грања и сл.'

М. Шкарић у говору Планинаца региструје лексеме: *срп*, *вагов* и *косир*. При томе напомиње да је прва давно изобичајена из употребе и да је имала зубе. Вагов је био без зубаца, истог облика као и срп, а као и косир служио је за сечење кукурузовине.³⁰

За кошење пшенице и сличног биља користе се разне машине: *кџсчица* (1, 9, 11, 15-19, 30, 33, 34, 35, 37), *кџсилаца* (22) и *самовездчица* (6, 16, 34), 'машина која коси и одмах сама везује снопове'.

Скоро све наведене лексеме везане за кошење, сем неких творбених и фонетских варијанти (*рџцањ*, *грџвина*, *грџња*, *гџдалица* и *кџск*) регистроване су у РСМ.

Од око тридесетак лексема везаних за кошење разног биља само су две (*чџканац* и *вагов*) страног, мађарског порекла (РСМ) док су све остале домаће, словенске речи.

Многи од тих назива (*гџва*, *врџт*, *рџчица*, *пџта*, *пџтица*) нашли су мотивацију у анатомској лексици, други (*бџбица* 'столица на којој се откива коса') у чипџници да старе жене, бабе, углавном седе.

Код многих лексема је уочена акценатска, фонетска и творбена деривација: *кџсште* — *кџште*; *гџдалица* — *гџдилица*; *рџцањ* — *рџцаљ*, *грџвна* — *грџвина* — *грџња*, *пџта-пџтица*, *кџср* — *кџск*, *кџсчица* — *кџсилаца*, *гџдилица* — *гџдила*.

6. МАШИНЕ ЗА ВРШЕЊЕ

Комплетан уређај за одвајање зрна пшенице из плеве и сламе означен је у свим испитиваним пунктовима двома лексемама: *вршалица* и (*врша-ћа*) *мџшина* / *мџшина*.

Њена два основна дела за која већина информатора зна називе, јесу: *дрџш* (7, 10, 12-14, 19, 33, 35-37, 40), *трџш* (1-3, 8, 9, 11, 16, 18, 26, 27, 32), *трџшка* (21), *дџб* (3, 6, 7, 9, 10, 12-14, 16-19, 23, 26, 27, 30, 32, 33, 35, 38), *дџбош* (36), *кџш* (37), *бубаљ* (1) 'део у који се убацију снопови и у којем се одваја зрно из плеве' и *лџдџтор* (1-40) 'део који носи измлаћену сламу'.

³⁰ М. Шкарић, нав. дело, стр. 16.

Што се тиче наведених лексема РМС неке од њих уопште не региструје (*трџи, трџишка*), док друге наводи без овог значења (*дџб* и *дџбош*) или са значењем најближем оном које смо забележили на терену (*дрџи* и *(е)лџеватор*).

Од наведених десет лексема седам их је страног порекла: грчког — *машина* (ЈСРИ), немачког — *дрџи, трџи, трџишка* (НСХР Dresch 'млатило'), мађарског — *дџбош, дџб* (ЕРХСЈ) и латинског — *лџеватор* (ЈСРИ levare 'подизати', н.л. levator).

Дакле, са прихватањем неке нове реалеме ишло је и усвајање стране терминологије.

Примитивнија машина за извејавање плеве из зрна пшенице означена је двема словенским лексемама прозирне мотивације: *вџтрењача* (2-8, 11-40), *виџтрењача* (10), *вијача* (1) и *вијџља* (9).

Значење прве лексеме овако објашњава информатор из Грабоваца: "Ручна *вџтрењача* је имала унутри препело које је један човек држео с руком, а други је сипо жито у кош. Овај тепа вџтар, који истерива плеву, а чисто жито пада доле и онда га товаре у цакве."

РМС једино не региструје лексему *вијџља*, али зато наводи још три истокорене али творбено различите лексеме: *вејало, вејачица* и *вејалица*.

7. ВИЛЕ

Лексемом *виле* (1-40) означен је општи назив пољопривредне алатке са металним зупцима, парощцима и дужим дрвеним држаљем.

Виле са два или три парошка за бацање снопова жита на воз означене су лексемама јасне мотивације: *дџдрогџе виле* (9, 11-13, 17, 19, 26, 27, 32, 33, 35, 36, 38-40), *дџдрогџе виле* (21), *дџдрогџе виле* (30), *дџдрогџе виле* (15), *трџдрогџе виле* (10), *роџуље* (1), *снопљаче* (1, 2, 5, 6), *снопаче* (2, 3), *снопач* (10) и *вџдраће виле* (14, 16).

Виле са два парошка савијена у облику крушке, којима се вадила репа, означене су у свим испитиваним пунктовима лексемом *репарске виле*.

Од наведених лексема РМС региструје само две, *виле* и *роџуље*, М. Шкарић³¹ само једну и то ону прву.

У овом семантичком пољу нема страних лексема.

8. ОСТАЛИ ПРИБОР

8.1. за сађење

Дрво којим се буше рупе за расађивање младих биљака означено је већим бројем различитих лексема: *пљак* (16, 17, 21, 23, 30, 35, 37-40),

³¹ М. Шкарић, нав. дело, стр. 11.

И у овом семантичком пољу лексеме су словенског порекла.

8.3. за брање

Мањи шиљати предмет којим се парала љуштика клипа означен је различитим лексемама: *прљак* (11, 35, 38), *ексер* (10, 13, 14, 17, 23, 27), *кљипић* (11), *шило* (27) и *шиљак* (7).

Ево како нам информатор из Платичева описује именовани предмет: *"Узмеш ексер и метеш мило чбкова и ту додвезеш и днда с дтџм пџрамо камушину кљипа."*

Ни значење ових лексема није регистровано у РМС.

Све лексеме, сем једног турцизма, *ексер*, (РМС) јесу словенског порекла.

8.4. за сечење

Примитивна машина за ручно сечење кукурузовине и сл. означена је двема творбено различитим лексемама: *сечка* (2, 6, 18, 21, 22, 26, 30, 32, 35, 37, 38) и *сечкара* (8, 11).

Лексемама *рибеж* (6, 8, 18, 39) и *треница* (19, 35) означена је направа за стругање, рибање репе.

Три лексеме су словенског порекла, а само једна, *рибеж*, германског. Све су регистроване у РМС.

ЗАКЉУЧАК

Лексички фонд сремског говора, у релативно кратком раздобљу, претрпео је извесне квантитативне и квалитативне промене. Конкретније, неке лексеме (*козлац* 'глава плуга', *рољка* 'држач плаза', *телуће* 'тупи део косе', *лемеш* 'раоник'; *ваљ* 'ваљак', *прљ* 'прљак' и сл.), забележене 1939. или 1951. године, данас су потиснуте из употребе или су уобичајене са другим творбеним формантом.

Ове промене треба схватити као опомену и подстицај за што хитније бележење лексичког блага народних говора. Тематски сакупљена лексика била би добра база за израду дијалекатског речника, који би пак био велика помоћ или полазна тачка за разграничење стандардних од нестандардних облика у речничком фонду српскохрватског језика.

Поређењем наше грађе са РМС уочили смо да је већина лексема забележених у говору Срема регистрована и у Матицином речнику књижевног језика. Разлози су двојаки: 1. Будући да је земљорадња била развијена још у прадомовини Словена,³³ терминологија везана за њу постала је део општег речничког фонда. 2. Теоретски, а према томе ни практично, није решено питање односа дијалекатске и стандардне лексике.

³³ Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*. — Београд, 1986, 10-11.

Треба истаћи да РМС не региструје одређен број страних лексема (*клубн, клубна, ташни, штел, треш/трешка, сеџер, шалов*), сложеница (*једнопалка, двопалка, круњач-столица*), а ни словенских простих речи (*рољка, ребрице, редаљка, редачица, репарица, снопач, снопљач, снопаче, парало, челевњак, шпартач*).

Друге су пак наведене без значења регистрованог у говору Срема (*орач* 'плуг за орање', *прашач* 'плуг за шпартане', *даска, глава, пруга, курјук, цура, ушке* 'различити делови плуга', *макаре* и *козе* 'влачуге', *браздаш / бражњак* 'већи точак колечки', *јастук, рингла, орачица, клизаљка, вођица, сабљица, мачка, коњиц, рашље, виљушке* 'различити делови колечки', *стрелице, крило, пола, палци* 'различити делови дрљаче' *житара* 'машина за сејање жита', *кош, кото, сандук, кутија* 'део сејачице' (*у*)*зенгија, папуча, федер, штупа* 'део ашова', *косир* 'вагов', *доб / добош* 'део вршалице', *коза, магарац, круница, шило, вртило, прљак, ренда* 'направа за круњење кукуруза', *клипић, шиљак, шило, прљак, ексер* 'предмет за брање кукуруза') или са другим фонетским и творбеним ликом (*сејалица, сијалица, сејачица*, али не и *сијачица*; *гладило, гладилица* али не и *гладалица*; *гривна*, али не и *гривина, гривња*; *вејало, вејачица, вејалица*, али не и *вијалка; влачала*, али не и *влака, свлак; ојић : оје; косир : косак; круњача : круњач; руцељ : руцаљ*).

Суфикс *-ица* је најчешћи творбени формант за градњу *nomina instrumenti* (*ручица, ралица, лакомица, петица, вођица, рудица, орачица, сабљица, плетница, редачица, сејачица, сејалица, репарица, мотичица, копачица, грабљице, бабица, гладалица, косачица, самовежачица, косилица, вршалица, круница, треница* и др.).

Мање су продуктивни следећи суфикси женског рода: *-ача* (*дрљача, ветрењача, вијача, круњача, снопаче, снопљаче*), *-аљка* (*клизаљка, редаљка, вијалка, седаљка*), *-ара* (*житара, курузара, сечкара*) и др. *Nomina instrumenti* мушког рода најчешће се творе суфиксима: *-(а)ц* (*дрвенац, кованац, веооденац, једнобраздац, двобраздац, тробраздац, козлац, чаканац*), *-ач / -ач* (*орач, шпартач, загртач, превртач, стругач, снопач, круњач*), *-ак / -њак* (*цртач, бражњак, двображњак, човечњак, челевњак*), *-(а)к* (*оритак, заглавак, прљак, рашак*) и др.

Знатан је број лексема са метафоричком употребом (*јастук, уши, врат, глава, пета, сабљица, виљушке, лула, мачка, коњиц, магарац, помоћник, папуча, зенгија, бабица* и сл.).

Сразмерно је мали број лексема стране провенијенције: немачке (*цимер, рољка, сербуз, шпиц, клубн, клубна, ташни, муф, рингла, штел, федер, сеџер, штупа, крамп, шмол, дреш, треш / трешка*), турске (*курјук, макаре, јастук, (у)зенгија, папуча, будак, ексер*), мађарске (*чаканац, доб, добош, вагов*) и романске (*тријер, (е)леватор*).

Лексичке изоглосе, које деле територију Срема на западну, источну и средњу, најчешће се простиру у правцу север југ (уп. карте 2, 4, 6 и 8). На картама 3 и 7 изогласа се простире од северозапада ка југоистоку.

Разлике између говора Срба и Хрвата, у области ратарске терминологије Срема, сведене су на ниво творбе (уп. *петица* (С): *пета* (Х) 'део косе ближи косишту' и *ручица*, *руцељ* (С) : *руцањ* (Х) 'део косишта који се држи у руци').

ИНДЕКС АНАЛИЗИРАНИХ ЛЕКСЕМА

1. Оруђа за орање

1.1. Рало и плуг

вѣтина	пѣро
вр/врѣ	пѣрце
вршика	пѣта
гвоздѣнац	пѣтица
глава	пѣјавице
грѣдељ	плѣз
гѣжва	плѣг
даска	прашаћи плѣг
двѣбражњак	прѣвртѣч
двѣбраздац	прѣвртаћи плѣг
двѣгер	прѣчке
дрѣснац	пруга
загрѣтѣч	равник/раѣник
загрѣтаћи плѣг	ралица/раљница
јѣднѣбраздац	рало
јѣднѣбразни плѣг	рѣпарски плѣг
клѣбѣ	рѣљка
клѣфна	ручице
ковѣнац	сѣрбуз/сѣрвуз
кѣзлац	стругѣч
кѣпаћи плѣг	ташни
кулски плѣг	трѣбраздац
кѣрдељ	трѣбразни плѣг
кѣрјук	ѣшке
лаѣкомица	ѣѣмер
мѣф	ѣртѣк
ѣрач	ѣртало
ѣраћи плѣг	ѣѣра
ѣритак	шпѣртѣч
ѣриче	шпѣртаћи плѣг
	шпѣѣц

1.2. *Влака*

в ^л а ^к а	м ^а кар ^е
в ^л а ^ч уг ^е	пов ^о зач ^е
в ^о з ^а	п ^у з ^е
к ^о с ^е	св ^л а ^к

1.3. *Колечке*

бр ^а ж ^њ а ^к	м ^а гара ^ц
бр ^а ж ^њ и т ^о ч ^а к	м ^я ли т ^о ч ^а к
бр ^а зд ^а ш	м ^а ч ^к а
в ^е ли ^к и т ^о ч ^а к	о ^ј и ^ћ
в ^и љуш ^к е	о ^р а ^ч и ^ц а
в ^о ђ ^и ца	о ^с ов ^и на/ ^о с ^о в ^и на
ј ^а ст ^у к	п ^о м ^о ћ ^н и ^к
ј ^а ст ^у ч ^е	р ^а ш ^љ е
ј ^а ст ^у чи ^ћ	р ^и н ^г ла
к ^л и ^з а ^љ ка	р ^у ди ^ц а/ ^р уди ^ц а
к ^о л ^е ч ^к е	с ^а б ^љ и ^ц а
к ^о њ ^и ц	у ^ш и
к ^у ка	ч ^о в ^е ч ^њ а ^к
	ш ^т е ^л

2. *Оруђа за ситљење земље*

бр ^а на	к ^л и ^н ови
в ^а љ	к ^л и ^н ци
в ^а љ ^а к	к ^р и ^л а
гр ^е ди ^ц е	п ^а л ^ц и
дв ^о кр ^и л ^н е др ^љ ач ^е	п ^л е ^т ни ^ц е
дв ^о п ^о л ^к е	п ^о л ^е
др ^љ ач ^а	пр ^е ча ^г е
з ^у би	пр ^е ч ^к е
з ^у п ^ц и	тр ^о кр ^и л ^н е др ^љ ач ^е
ј ^е д ^н о ^к р ^и л ^н е др ^љ ач ^е	ч ^е л ^е в ^њ а ^к
ј ^е д ^н о ^п о ^л к ^е	ш ^и п ^к е

3. *Машине за сејање*

хѣтара	сеја́чица/сија́чица
кото	се́цер
кѡш	реда́љка
куру́зара	реда́чица
ку́тија	реда́ћа машина
лѹла/лѹла	репа́рица
сандук	три́јер
сандуче	це́в
сеја́лица/сија́лица	

4. *Оруђа за ручно копање и ситљење земље*

ашов/ашѡв/а́ршѡв	мо́тика
бу́дак	мо́тичица/мо́тичица
гра́бље	па́пуча
гра́бљице	пи́јук
грабу́ље	пра́т
грабу́љиште	узе́нгија
зе́нгија	фе́дер
зу́пци	шмѡл
копа́чица	штѹла
кра́мп	

5. *Оруђа за кошење*

ба́бица	за́главак
бру́с	кѡса
ва́гов	кѡса́к
во́дйр	кѡса́чица
врѣ	кѡси́лица
вра́т	кѡсѣ́р
гла́ва	кѡсѣ́ште
глада́лица/глади́лица	пе́ро
глади́ло	пе́та
грѣвина	пе́тица
грѣвна/грѣвња	пру́т
ру́цањ	те́луће

руцелъ	тоља
ручица	чаканац
самовезачица	шалѡв
срп	шпйц

6. *Машине за вршење*

бубањ	дбош
вѣтрењача / вйтрењача	дрѣш
вйјалка	кѡш
вйјача	лѣватор
вршалица	препѣло
вршаћа машина	трѣш
дѡб	трѣшка

7. *Виле*

вйле	рѣпарске вйле
вѡсаће вйле	рѡгуле
двѡпарѡшке вйле	снѡпач
двѡгоре вйле	снѡпаче
двѡрогље вйле	снѡпљаче
двѡрошке вйле	трѡроге вйле

8. *Остали прибор*

8.1. *за сађење*

прљак	шйло
рашак	шпрљак
сидљка	штѡла
сврѡло/сврѡ	

8.2. *за брање кукуруза*

ѣксер	шйло
клийпйћ	шйљак
прљак	

8.3. за круњење

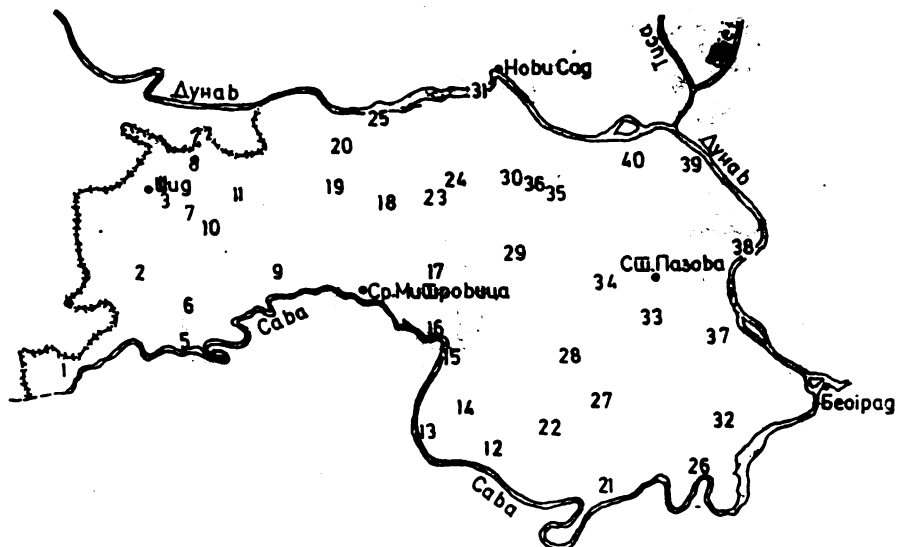
вртило	магарац
кџа	пáрало
круница	прљак
круњаџ	рѣнда
круњаџа	шйло
круњаџ-столица	шпáртáч

8.4. за сечење

рибеж	сѣчкара
сѣџка	трѣница

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

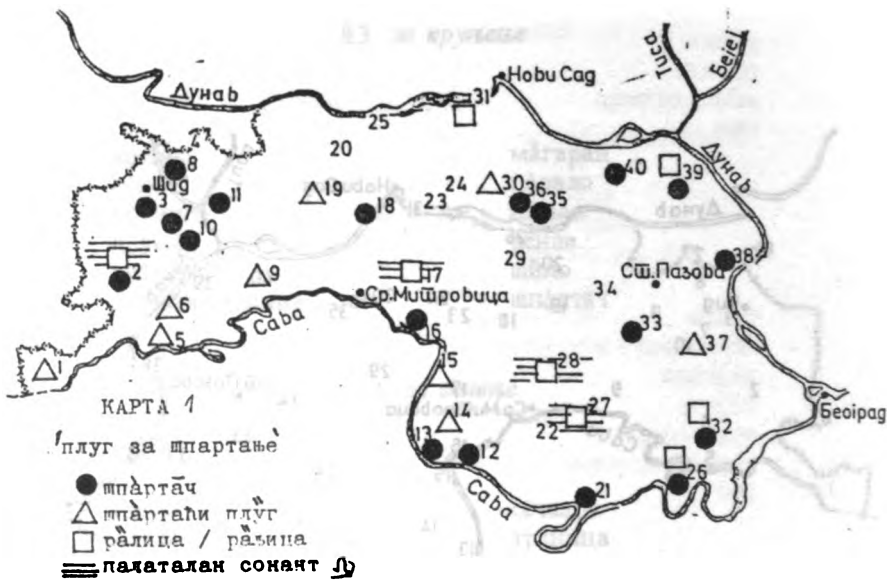
- РМС *Речник српскохрватског књижевног језика* књ 1-3 МС, МХ, Н. Сад-Загреб, 1967-1969. књ. 3-6 МС, Н. Сад 1971-1976.
- РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. САНУ, књ. 1-13, Београд, 1959-1988.
- РЈАЗУ *Рјечник хрватског или српског језика*. ЈАЗУ, књ. I-XXIII, Загреб, 1880-1976.
- НСХР Кангрга Јован — *Немачко српскохрватски речник*. Београд, 1975.
- ТСХЈ Шкаљић Абдулах — *Турцизми у српскохрватском језику*. Сарајево 1979.
- ЕРХСЈ Скок Петар — *Етимологијски рјечник хрватског или српског језика*. Загреб, I-IV, 1971-1974.
- ЈСРИ Вујаклија Милан — *Лексикон страних речи и израза*. Београд, 1954.

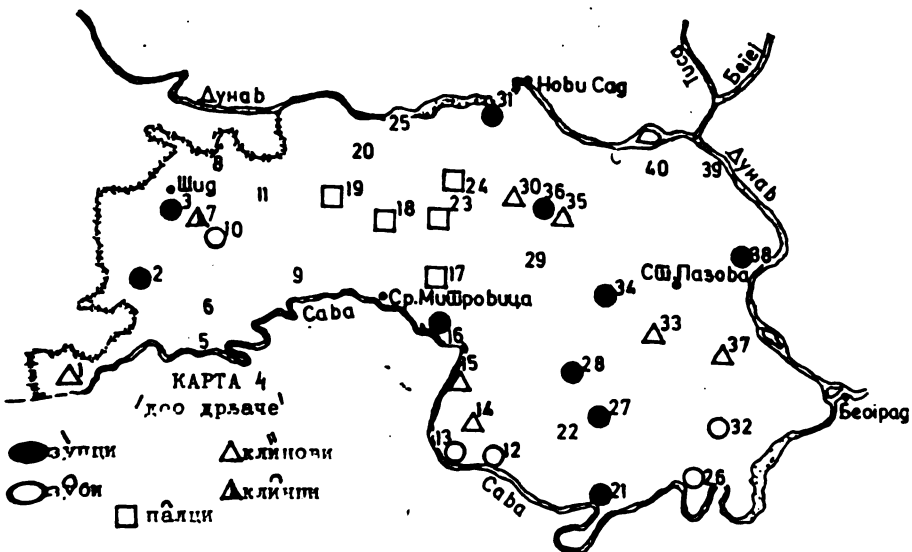
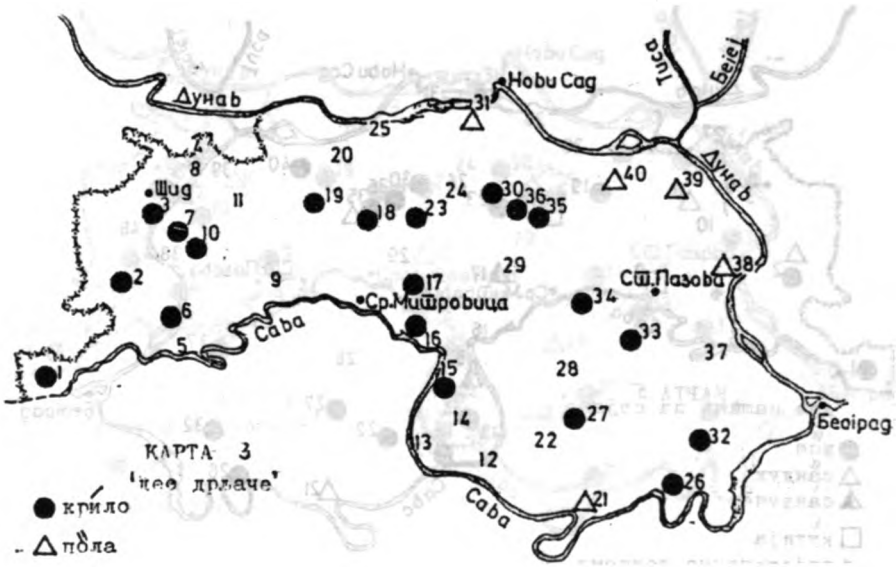

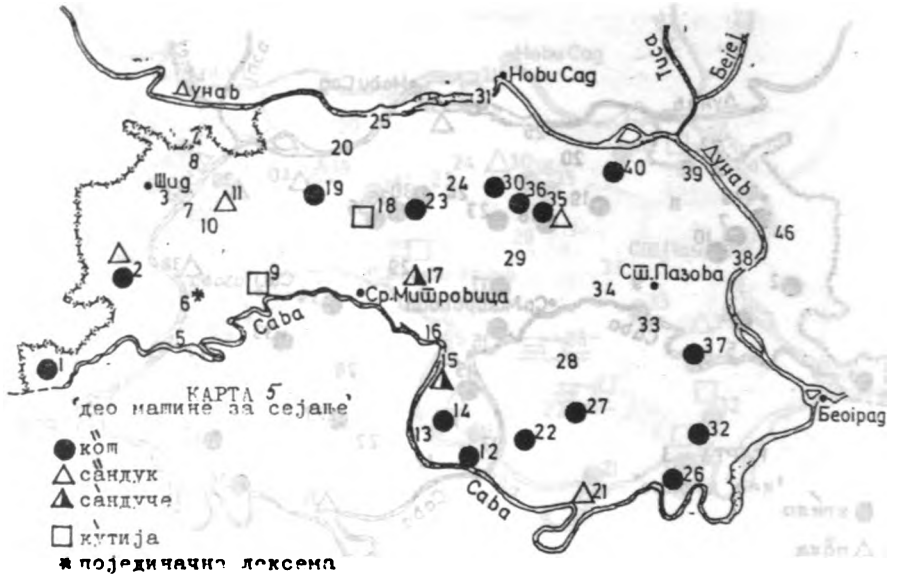
МРЕЖА ПУНКТОВА

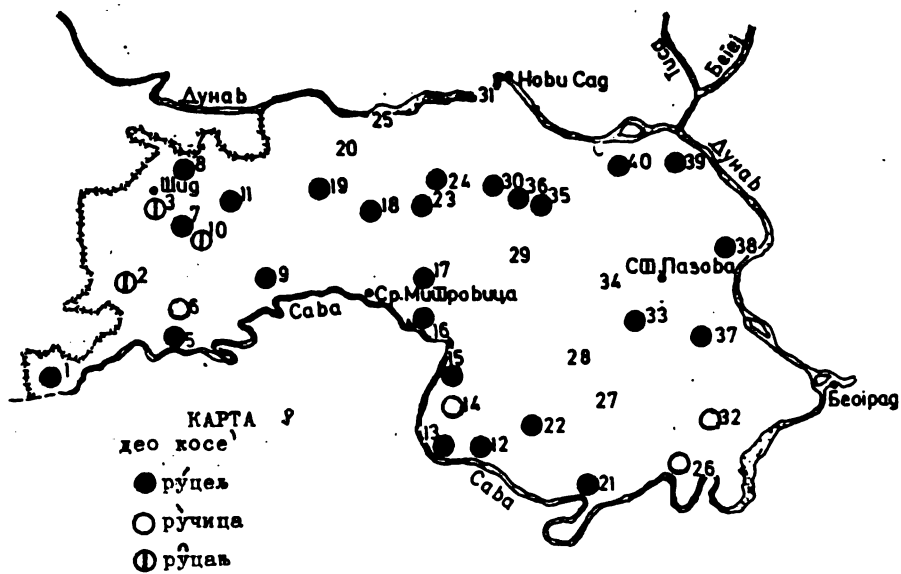
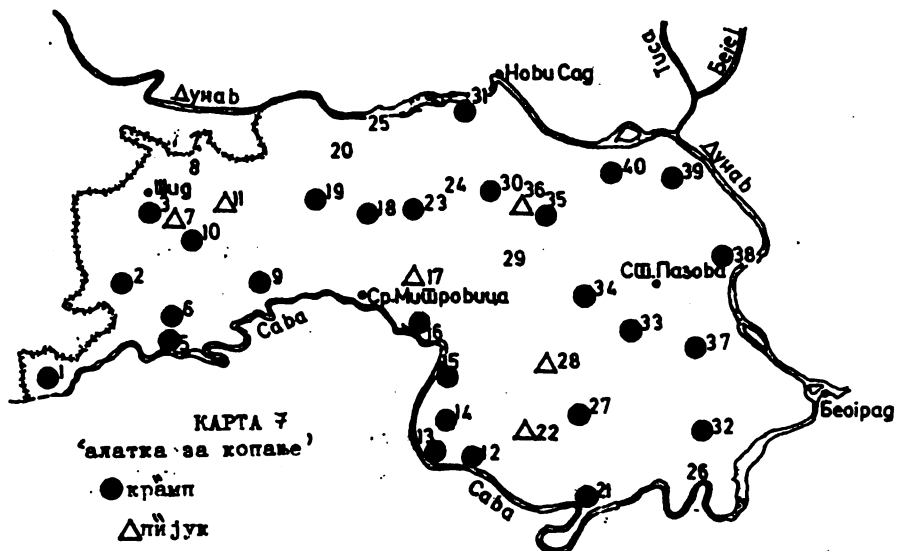
1. Јамена	15. Хртковци (С-Х)	29. Мали Рађанци
2. Моровић (С-Х)*	16. Јарак	30. Нерађин
3. Гибарац (Х)	17. Вџањ	31. Ср. Каменица
4. Молдвин	18. Шуљам	32. Сурчин (С-Х)
5. Сремска Раџа	19. Лежмир	33. Вџка
6. Вайшњићево	20. Свилош	34. Голубинци (С-Х)
7. Баџинци	21. Купиново	35. Марадјак
8. Сџт	22. Огар	36. Крушедол
9. Мартинци	23. Јџак	37. Батајница
10. Кукујевци (Х)	24. Врдњик	38. Белегиш
11. Ердџић	25. Черџић	39. Нови Сланкамен
12. Грабџић	26. Бџљевци	40. Крџџин
13. Кџнак	27. Карлџић	
14. Платичево (С-Х)	28. Пџхово	

* Пунктови у којима живе Срби и Хрвати (С-Х) или само Хрвати (Х). У осталим местима живе Срби или Срби и остали народи којима српскохрватски није матерњи језик.

Жарко Бошнякович

ИЗ ЗЕМЛЕДЕЛЬЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ СРЕМА
nomina instrumenti

Резюме

Относительно богатый сборник слов, означающих орудия для обработки почвы и сбора урожая, автор анализирует с лексико-семантической, словообразовательной и ареальной точки зрения.

Автора особенно интересовало отношение диалектной и стандартной лексики и поэтому весь материал, записанный в деревнях Срема, сопоставлял, сравнивал с данными из Словаря сербскохорватского литературного языка Матицы сербской.

